

Några nyare ord i svenskan

I följande lista förtecknas ett antal ord och fraser som uppfattats som relativt nya i svenskan och som varit aktuella i svensk dagspress under 1990. En del av dem finns belagda tidigare men har inte tagits upp i de nyordslistor som förut publicerats i Språkvård (nr 1 och 4/1987, 1/1989, 1/1990). Anledningen till att dessa ord nu kommit med är att de ökat i användning eller fått förnyad aktualitet. Det datum som anges omedelbart efter ordförklaringen eller senare i artikeln avser det tidigaste exemplet på ordets användning i skrift som vi träffat på. Liksom i de tidigare publicerade nyordslistorna anges slutligen också ordens eventuella motsvarigheter i danska och norska.

Synpunkter från läsarna på ordens ålder, betydelse och användning tas gärna emot. Listan är sammanställd och redigerad av Lena Moberg.

aktivkort (plast)kort med inbyggd mikro-dator i form av ett chips som kan lagra stora mängder information. *Fäst en mikro-dator på plastkortet istället för en magnetremsa! Idén fick den franske journalisten och uppfinnaren Roland Moreno redan på 1970-talet. Men det var under 1980-talet som aktivkortet blev verklig-het.* Ny Teknik nr 51–52 1990

aktivt kort aktivkort (se detta ord). *Lunchkortet är ett s.k. aktivt kort ... med en inbyggd mikro-dator, ett chip, som "minns" hur mycket pengar som sätts in och tas ut.* SvD 11/3 1988 [no. aktivt kort]

ansvarig ökad användning under 1980-talet som efterled i sammansättningar, t.ex. **ADB-ansvarig, dataansvarig, utbildningsansvarig, videoansvarig, fasad-ansvarig** [da., no. -ansvarlig]

bollplank i uttr. **vara bollplank** åt ngn fungera som diskussionspartner åt ngn. 1980-talets mitt. *Det handlar också om att planera och organisera konferenser och att vara bollplank åt försäljningsche-fen.* SvD 18/1 1990

bropendling sport som innebär att man, fastgjord i en lina, hoppar från en bro och pendlar fram och åter under denna.

Bropendling har blivit en fluga hos ett gäng unga Stockholmskillar. DN 13/8 1990 [no. bruhopping]

dagkirurgi *På ett år har operationsköerna nästan försvunnit helt på Huddinge sjuk-hus. Man opererar mer än någonsin och gör det samtidigt billigare än förut. För-klaringen är övergången till att göra fler operationer med enbart lokalbedövning och inte full narkos. Det kallas dagkirur-gi och innebär att patienten skrivs in, opereras och skrivs ut samma dag.* SvD 18/12 1990 [no. dagkirurgi]

ekologisk flykting flykting som lämnat sitt land på grund av miljöförstöring. *Eko-nomiska och ekologiska flyktingar från Sovjetunionen kommer inte att få stanna i Sverige.* SDS 22/11 1990 (jfr miljöflyk-ting i nyordslistan i Språkvård 1/1990)

ekoturism *Ekoturism är en naturintres-serad turism som söker kunskap om och förståelse för livet i till exempel regn-skogen, och inte sätter lyx och bekväm-lighet först på prioriteringslistan.* DN 14/1 1990 [da. økoturisme]

eurojargong jargong präglad av EG-termer som i mer eller mindre oöversatt form överförts från de olika EG-språ-ken, främst engelskan. *Vare sig vi vill*

det eller inte, "europeiskan" kommer att invadera Sverige i och med vårt inträde i EG. Trots gediget översättningsarbete av termer och regelverk till behörig och korrekt svenska blir det nog svårt att mota bort främst anglicismerna inom fackspråket vid gränsen. [...] Men auktoriserade translatorn . . . ser en skillnad på det som skrivs och det som talas. Det senare faller ofta in i begreppet eurojargongen. SvD 17/12 1990

faxeria [-'ri:a] -n pl. *faxerior* butik där kunderna även kan sända och ta emot telefaxmeddelanden. 1989. *Tro det eller inte, men i Stockholm finns numera stans första faxeria – mötesplatsen där du tar en fika medan du faxar meddelanden över världen. Inom kort kommer det att finnas ett hundratal faxerior runt om i landet eftersom avtal skrivits med ett antal tobakshandlare.* DN 29/4 1990

femte sjukan *Viruset är tidigare känt för att orsaka den så kallade femte sjukan hos barn, utslag och feber påminnande om röda hund och mässling.* SvD 5/1 1990 [da. *den femte sygdom*]

föräldravandring organiserad vandring i mindre föräldragrupper på gator och allmänna platser i syfte att förhindra drogmissbruk och våldsytringar bland ungdomar som befinner sig utomhus nattetid. *Föräldravandringar, polisundervisning i skolan, ett stort antal kvarterspolis i skolan samt socialarbetare som sitter i polishuset och arbetar är en del av medicinen.* DN 8/2 1990

glasnostisk [-'nåst-] som hör samman med glasnost (se *glasnost* i nyordslistan i Språkvård 4/1987). *DN:s och Sifos opinionsmätningar i Moskva och Leningrad . . . ger i sin anspråkslöshet ändå nya belägg för hur starkt den glasnostiska vårfloren bryter fram genom det förtorkade sovjetiska väldet.* DN 26/6 1989 [da. *glasnostet*]

global ökad användning under 1980-talet i betydelsen 'total', 'övergripande'.

ha radar för ha känsla för, instinktivt ana.

Jag har väl lite radar för vad folk vill. DN 14/2 1990 [da. *ha (en) radar for*]

höja ribban ökad användning i betydelsen 'vidga gränserna för vad som är möjligt', 'satsa mera' (jfr även *sänka ribban*). *Men om inte krav höjer ribban är det frågan om jag över huvud taget ska nämna ordet krav för min del. Det bara förvirrar konsumenterna.* SDS 20/10 1989 [no. *legge lista høyere*]

kompostmodernism *Kompostmodernismen kommer att göra sitt intåg på 90-talet, ansågs det på NordForm i Malmö när Naturskyddsföreningen och Föreningen Svensk Form visade upp resultatet av sin gemensamma pristävling om ekologisk design.* SvD 17/8 1990 (jfr *postmodernism*)

lättintensiv *Nu har han just flyttat till barnklinikernas nyöppnade lättintensiv, en avdelning som byggts upp just för de så kallade kronikerna, barn som behöver intensiv övervakning under lång tid.* DN 29/4 1990

mega- ökad användning under 1980-talet som förstärkande förled. **megastad** 1977. – **megatrend** 1983. – **megamyller** *Festen är ett megamyller. Enbart kören räknar 30 000.* DN 8/7 1990 – **megastjärna** *Hans unika talang gjorde honom till en av 80-talets megastjärnor, en supernova, den klarast lysande himlakroppen.* DN 8/7 1990 [da., no. *mega-*]

miljöprofil (ett företags) inriktning på miljöfrämjande åtgärder. 1987. *Under 90-talet kommer det att ske en fundamental förändring i hur vi producerar och konsumerar, tror han. De företag som har en miljöprofil kommer att vara eftertraktade.* DN 23/5 1990 [da. *miljöprofil*]

miljöreviderad som har genomgått miljörevision (se nedan). *Amerikanska aktiefonder som satsat sina pengar i miljöreviderade företag har haft en högre värdeökning än mer traditionella fonder.* DN 15/2 1990 – **miljörevision** systematisk genomgång av ett företags verksamhet i

syfte att underlätta företagsledningens kontroll av miljöskyddsrutinerna och uppnå bättre överensstämmelse med miljölagstiftningens krav. *I USA blir det allt vanligare att investerare väljer att satsa pengar i bolag som kan presentera en omfattande miljörevision. [...] Miljörevisionerna visar ofta att företagen slösar med energi och råvaror, samt att det förekommer diffusa, okända utsläpp från processerna. [...] Hittills har ett fåtal svenska företag ... i liten skala genomfört miljörevisioner vid sina anläggningar.* DN 15/2 1990 – **miljörevisor** person som utför miljörevision. 1986

minimjolk mjölk med lägre fetthalt än 0,1 procent och med tillsats av A- och D-vitamin. *I början av september blir det ännu trängre i mjölkdiskarna. För då börjar den nya minimjölken säljas över hela landet.* DN 16/8 1990

måla in sig i ett hörn ökad användning i betydelsen 'försätta sig i en trängd situation'. *Man målar in sig i ett hörn. Ju mer man fryser priserna för att hejda inflationen desto större blir påfrestningarna på statsbudgeten, säger en diplomat.* DN 11/10 1989

nedsippingsteori teori som grundar sig på antagandet att ett ökat välstånd bland de mer gynnade i samhället tenderar att "sippra ned" också till de sämst ställda. *80-talet var i mycket Reagans och Thatchers årtionde. Det ekonomiska fundamentet för dessa politiker, som efterapats på andra håll, var den så kallade nedsippingsteorin (eng. trickle down-theory). Den gick i korthet ut på att föra en ekonomisk politik som främst gynnade de "välståndsbildande krafterna", alltså de rika.* DN 27/4 1990

nittitalist ny användning i betydelsen 'person som är född på 1990-talet'. *"Kurre" blev Stockholms läns förste 90-talist. Södersjukhuset vann därmed länets konkurrens om första barn på det nya året.* SvD 2/1 1990 (jfr fyrttitalist i nyordslistan i Språkvård 1/1989)

071-linjen benämning på telefonlinje som kan utnyttjas av företag för avgiftsbelagd kundinformation. *071-linjen heter det nya medium, där företag kan sälja olika typer av information per telefon. Sedan en tid tillbaka har nu svenska PLUS- och NMT-abonnenter kunnat köpa information genom att ringa från sin vanliga telefon. Det har varit allt från horoskop till börsinformation.* DN 1/11 1990 (annons) [I Norge kallas motsv. teletjänst teletorg]

orkidéämne ämne som intresserar enbart ett fåtal specialister och som anses mindre nyttobetonat. *Orkidéämnen, som filosofi, klassiska språk och historia, som skulle kunna ge insikter som dämpade klättermentaliteten, har fått minska på sitt utrymme eller helt försvinna, medan mer naturvetenskapligt och karriär- dvs. klättermässigt nyttiga ämnen har fått breda ut sig.* G. Adler-Karlsson, Lärobok för 90-talet, 1990, s. 266 (motsv. ty. Orchideenfach)

panterkultur kultur som vänder sig till de äldre (jfr benämningen *grå panter* för vital pensionär, belagd i Expressen 1982, motsv. eng. *grey panther*). *Redan i dag är pensionärerna nationens viktigaste påtryckargrupp. [...] I takt med att denna grupp förlänger sin biologiska, sociala och ekonomiska vitalitet, organiserar sig ... kommer behoven av och kraven på en särskild panterkultur att öka. Pensionärerna har redan tillkämpat sig särskilda radioprogram och tidningsbilagor, och det råder väl inget tvivel om till vem televisionens kaféprogram riktar sig.* DN 30/12 1990

pocketpark liten, tillfälligt anordnad park. *Rysstorget framför Stadsmuseet har förvandlats från stenöken till parkidyll. [...] "Ritad på en dag – byggd på en natt – njut nu" står det på små skyltar vid parkgångarna. Och nog njuter stockholmarna av "pocketparken".* DN 28/8 1990

programmeringspenna anordning som av-

läser streckkoder för TV-program och med vars hjälp man programmerar videobandspelare att spela in ett visst programinslag. *Det finns över 100 000 videobandspelare i landet som går att programmera med dessa programmeringspennor. De första såldes för nästan exakt två år sedan och antalet sålda ökar för var dag.* SvD 6/4 1989 [motsv. eng. *digital scanner*, no. *videopenn*]

riksmedlare inofficiell benämning på person som på regeringens uppdrag leder förhandlingarna mellan samtliga parter på arbetsmarknaden. *Idag fastställs riktlinjerna för riksmedlaren Bertil Rehnbergs andra försök till riksmedling.* SvD 6/9 1990 – **riksmedling** inofficiell benämning på förhandling mellan arbetsmarknadens parter under ledning av en **riksmedlare**. 1990

sammetsrevolution benämning på den omvälvning som ägde rum utan våld i Tjeckoslovakien i slutet av 1989. *I dag, ett drygt halvår efter "sammetsrevolutionen", kan man i Prag konstatera en formlig Masarykkult.* SDS 13/8 1990 [da. *fløjlsrevolution*, no. *fløyelsrevolution*]

skyddsköp köp av unika naturområden i syfte att skydda dem från förstörelse och exploatering. *Och sedan flera år finns det i Sverige organisationer som stöder plantering av nyttoträd i Afrikas jordbruksbygder. Varför inte också bidra till "skyddsköp" av hotade, värdefulla skogar i Afrika?* SvD 21/8 1990 – **skyddsköpa** (jfr *skyddsköp* ovan). *Afrikas unika arter är hotade / "Skyddsköpa" skog en väg till räddning.* SvD 21/8 1990

slutare Allt fler slutar sitt arbete och väljer en tids arbetslöshet även utan ersättning från arbetslöshetskassan. . . . *Slutare kallar Kjell Eriksson dessa människor i brist på annat ord.* SvD 18/1 1990 [jfr eng. *quitter*]

stålkossa mjölkautomat som levererar mjölk i lös vikt. *Av stålkossan köper vi*

mjölk i lösvikt och med egna flaskor. SvD 28/3 1989

subsidiaritet principen att på central nivå behandla endast sådana frågor som inte kan avgöras på lokal nivå. *Europa är alltför stort för en totaladministration. "Subsidiaritet" . . . är ett slagord inom EG, som anger att det som kan skötas bäst lokalt också ska ligga där.* DN 16/11 1990 [motsv. eng. *subsidiarity*, fra. *subsidiarité*, ty. *Subsidiarität*; da. *subsidiaritet*]

sänka ribban ökad användning i betydelsen 'göra avkall på sina krav', 'inte satsa tillräckligt' (jfr *höja ribban*). *Knappast någon av de röster vi hört i sommar tillhörde människor som sänkte ribban; det är väl det som får oss att lyssna så ivrigt i det döende 80-talet.* SvD 4/8 1989

telefonbank Banker med personlig telefonservice, s.k. *telefonbanker*, tvingar fram nya regler för bankpersonalens arbetstider. *Banken stänger inte längre klockan tre.* DN 25/9 1990

wok [rimmar på *bok*] -en, pl. -ar rundbottnad stekgryta, använd speciellt vid kinesisk matlagning. 1982 [av eng. *wok*, ursprungligen ett kinesiskt ord; da. *wok*] – **woka** [rimmar på *koka*] laga mat i *wok*. *Allt måste vara skuret och klart innan man börjar woka, eftersom tillagningen ska gå snabbt.* Ica-kuriren 7/3 1990 – **wokad** (jfr föregående ord). *Det finns också bland förrätterna "wokade" havskräftor och kyckling med grönsaker.* DN 9/12 1990

yuppienalle ficktelefon (se nyordslistan i Språkvård 1/1990). Slutet av 1980-talet. *Ska du skaffa en biltelefon? Ta då ett råd av DN Konsument – gå direkt på en yuppienalle. För de allra flesta är nämligen en ficktelefon på 900-bandet bästa lösningen.* DN 2/1 1990

återvinningsbar som kan återvinnas. *Trots lovorden till dagens mjölkförpackningar arbetar Tetra Pak för fullt med att ta fram återvinningsbara kartonger.* DN 1/8 1990 [da. *genbrugelig*]